

Cilt: 6, Sayı: AGP Özel Sayısı, Ekim 2018 / Volume: 6, Issue: AGP Special Issue , October 2018

TÜRKİYE – ÇEKOSLOVAKYA TİCARİ İLİŞKİLERİNDE SKODA SİLAH FABRİKASI (1923-1939)

Skoda Arms Factory in Turkey – Czechoslovakia Trade Relationships (1923-1939)

Ercan HAYTOĞLU*

ÖZ

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı sonunda dağılması ile Çekler ve Slovaklar birleşerek Çekoslovakya'yı kurmuştur. Slovaklar daha ziyade tarım ile ilgilendiklerinden, Çekler ülkenin ağır sanayisini ellerinde tutmuşlardır. Çekoslovakya'nın bu güçlü sanayi yapısı içinde Skoda silah ve otomobil Fabrikaları önemli bir yere sahip olmuştur. Türkiye iki dünya savaşı arasında kara, deniz ve hava silahlanması için Çekoslovakya, Almanya, Fransa, Rusya, İtalya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerden askeri donanım almaya çalışmıştır. Çekoslovakya ile Skoda Silah Fabrikasının imal ettiği özellikle top ve top mühimmatı için bağlantıya geçilmiştir. Türkiye Hükümeti, Skoda Silah Fabrikası'ndan 1923'den 1939'a kadar farklı tarihlerde farklı silah ve savaş malzemesi satın almıştır. Bu silah ticareti Skoda Şirketi ile Türkiye Hükümeti arasında bir takım anlaşmalar yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu anlaşmalar bağlamında Türk subayları Çekoslovakya'ya, Çekoslovak danışmanlar Türkiye'ye gelip gitmişlerdir. Hükümet ve şirket arasında bazı sorunlar yaşanmakla birlikte 1939'a kadar ilişkiler devam etmiştir. Bu çalışma ile silah satışlarının gizli tutulması sebebiyle silah ve savaş malzemesi miktarları çok fazla ayrıntılı tespit edilememiş ise de ticaretin varlığı ve karşılaştığı sorunlar ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, kitap, makale ve süreli yayınlardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Çekoslovakya, Skoda Silah Fabrikası, Skoda Şirketi, silah.

* Prof. Dr, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ehayt@pau.edu.tr

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

ABSTRACT

With the disintegration of the Austro-Hungarian Empire at the end of the First World War, Czechs and Slovaks united to form Czechoslovakia. Since the Slovaks were more interested in agriculture, the Czechs kept hold of heavy industry. Skoda arms and automobile factories had a significant place within this powerful industrial structure of Czechoslovakia. Turkey had tried to acquire military equipments from countries such as Czechoslovakia, Germany, France, Russia, Italy, England and the Netherlands for its land, naval and air armament between the two world wars. Connections had been made with Czechoslovakia especially for cannon and cannon ammunition manufactured in Skoda Arms Factory. The Government of Turkey had purchased various arms and ammunitions from Skoda Arms Factory at different dates from 1923 to 1939. This arms trade made conclusion of a number agreements between Skoda Company and the Government of Turkey inevitable. In the context of these agreements, as Turkish officers visited Czechoslovakia, Czechoslovakian mentors visited Turkey. Although some problems were experienced between the government and the company, the relationships continued until 1939. With this study, although the amounts of weapons and ammunition can not be determined in detail due to arms sales being kept confidential, the existence of the trade and the problems it had encountered have been manifested.

This study makes use of the Prime Ministry Republic Archives, books, articles and periodicals.

Keywords: Turkey, Czechoslovakia, Skoda Arms Factory, Skoda Company, Arms.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı, insan ve ekonomik kayıplar açısından dünyanın yaşadığı en büyük savaş oldu. Savaş sonunda Avusturya-Macaristan, Alman İmparatorluğu, Rus Çarlığı ve Osmanlı Devleti dağılırken, diğer imparatorluklarda önemli ölçüde sarsıldı.

Lenin'in ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ve Wilson'un sömürülen ulusların bağımsızlığını kazanmaları yönünde ortaya koyduğu prensipler milli devletlerin kurulmasını ön plana çıkardı. Buna rağmen İngiltere ve Fransa savaş sonrası Çekoslovakya ve Yugoslavya gibi milli devlet anlayışıyla çelişen iki devlet kurdu.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde azınlık olan Çekler bağımsızlık mücadelesine girişti. Thomas Masaryk, Edouard Beneş ve Rastislav Stefanik 18 Ekim 1918'de Paris'te Çekoslovak Milli Konseyini kurdu. Avusturya-Macaristan'ın Çekleri imparatorluk içinde tutmak için attığı adımlar olumlu sonuçlanmadığı için Prag Ulusal Konseyi 28 Ekim 1918'de "Çekoslovakya Cumhuriyeti"ni ilan etti. Prag ve Paris grupları aralarında anlaşarak Masaryk'i Cumhurbaşkanı, Kramar'ı Başbakan ve Dr.Beneş'i Dışişleri Bakanı yaptı

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

(Armaoğlu, 2012: 227). Bu liderlerin uyumlu çalışması, Avrupa'da giderek yaygınlaşan faşist yönetimlere rağmen Çekoslovakya'da demokrasinin başarılı şekilde uygulanmasına imkân sağladı (Sander, 2000:217). Çekoslovakya ve Yugoslavya kuruluşundan itibaren revizyonist devletlerin hedefinde yer aldığı için İngiltere ile Fransa'nın garantileri ile var olmaya çalıştı.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması ile kurulan Çekoslovakya, imparatorluk dönemindeki sanayi tesislerinin bir bölümüne sahipti. Çekler, sanayi için gerekli hammadde ve pazar için Orta Avrupa ekonomilerini istikrarsız gördükleri için Orta Avrupa'ya yönelmediler. Daha istikrarlı buldukları Batı Avrupa ekonomilerine yönelmeyi tercih ettiler. Bu da Çekoslovakya'nın bir sanayi ülkesi olarak varlık göstermesinde etkili oldu.

Çekoslovakya 6.6 milyon Çek ve 2.2 milyon Slovak'ın birleşmesiyle kurulduğu halde ülke içinde 3.1 milyon Alman, 747 bin Macar, 459 bin Ruten, 76 bin Polonya ve 180 bin Yahudi azınlık bulunuyordu. Bu durum Çekoslovakya'nın ciddi etnik sorunlarla karşı karşıya kalacağı ilk işaretiydi. Kısa zamanda 3.1 milyon Almanın ilgi ve dikkatlerinin tamamen Almanya'ya yönelik olduğu, diğer azınlıkların da Almanlardan farklı tutum sergilemeyecekleri anlaşıldı. Teschen bölgesinin Çekoslovakya-Polonya arasındaki paylaşımı ile iki ülke arasında oluşan sorun, Çekoslovakya'nın hiçbir şekilde güvenlik içinde olmadığını gösterdi.

Çeklerin imparatorluk döneminde Avusturya, Slovakların ise Macaristan hâkimiyetinde yaşamış olmaları, Çeklerin sanayi, Slovakların tarım toplumu olmaları, Katolik olan iki toplumun anti-klerikal ve klerikal din anlayışı ile ayrışması etnik sorunlarına ek olarak diğer önemli sorunları oldu. İçerideki her yönüyle bu güvensiz durum, Çekoslovakya'nın güvenlik politikaları yönüyle Fransa ve Küçük Antant'a yönelmesine yol açtı. Ayrıca Çekoslovakya için Yugoslavya ve Romanya güvenlik politikaları için işbirliği yapabileceği etkili iki ülke oldu. Almanya'nın Avrupa'nın doğusuna doğru yayılmacı politikaları, Almanya'ya karşı Çekoslovakya'yı istemeyerek Sovyet Rusya'ya yaklaştırdı. Çekoslovakya'nın Almanya'ya karşı Fransa ve Sovyet Rusya ile denge oluşturmaya çalışması 1938'de Çekoslovakya'nın Alman işgali altına girmesini engel olamadı (Armaoğlu, 2012:227-229).

Türkiye ise I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde önemli ölçüde insan ve mali kaynak kaybına uğradı. Mali kayıpların yarattığı sıkıntılar özellikle 1923'ten itibaren fazlasıyla hissedildi. Eğitim, sağlık, tarım ve sanayi alanında pek çok yeni adım atılmaya çalışılırken Türkiye barışa ihtiyaç duyuyordu. Türkiye, Mustafa Kemal (Atatürk)'in önderliğinde atılan başarılı adımlar ile I. Dünya Savaşı sonrası şekillenen yeni dünyada yerini almaktaydı. Lozan'dan arta kalan sorunları barışçı diplomasi ile çözmeye gayret eden Türkiye, savaşların önlenmesi ve barışın sürekliliği için Milletler Cemiyeti ve silahsızlanma görüşmelerini olumlu karşıladı.

Bu gelişmelere rağmen galip devletlerin mağlup devletlere imzalattıkları ağır şartlar içeren barış anlaşmaları ve bu anlaşmaların uygulamasını ağırlaştırmaları sürekli barışa dair var olan ümitleri giderek yok etti. Revizyonist devletler kısa sürede siyasi, ekonomik, coğrafi ve askeri kayıplarını barışçı diplomasi

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

uzaklaşarak tamir etmeye çalıştı. Siyasi ve askeri açıdan geliştirdikleri radikal tutumları ile 1929 dünya ekonomik krizinden itibaren savaşa doğru gidişin işaretleri ortaya çıkmaya başladı.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren savaşların ülke üzerinde yarattığı olumsuz şartların üstesinden gelmek ve uluslararası arenada attığı diplomatik adımlar ile ülkenin geleceğini güvenlik altına almak istedi. Türkiye 1930'a kadar Lozan'da çözümlenemeyen sorunları büyük ölçüde çözdü ve komşuları ile ilişkilerini normalleştirdi. 1932'de Milletler Cemiyeti'ne giren Türkiye, Avrupa'da gelişen güvensizlik ortamına karşı kendi savunmasına ve barışa katkı yapmak amacıyla 1934'de Balkan Paktı ve 1937'de Sadabad Paktı'nın kurulmasında öncü oldu.

ÇEKOSLOVAKYA VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1922'de İtalya'da Mussolini'nin, 1933'de Almanya'da Hitler'in iktidara gelerek faşist politikalar uygulamaları Türkiye'nin güvenliği açısından tehdit oluşturdu. Türkiye barış çabalarına verdiği desteğe rağmen Avrupa'da revizyonist hareketin yükselmesi ve silahlanma yarışının önlenememesini dünyanın yeni bir savaşa doğru evrilmesi olarak değerlendirdi. Türkiye güvenliği için silahlanmaya yönelik somut adımlar attı ve ilk olarak ülke savunması için Avrupa ülkelerinden silah ve savaş malzemesi almaya başladı.

Birçok ülke ile siyasi işbirliğine öncelik veren Türkiye, kuruluşundan itibaren savunmasını ihmal etmedi. Çekoslovakya dâhil birçok ülke ile her türlü diplomatik ilişki içinde olmak için çaba sarf etti. Silahlanma yarışı başlamasına kadar barışın kazanacağına dair inanç ve çabasını aralıksız sürdüren Türkiye, barışın daim olacağına dair inancın kaybolması ile daha fazla silahlanmaya yöneldi.

Türkiye ile Skoda Silah Fabrikası arasında ilişkiler iki ülke arasında diplomatik ilişkilerden önce başladı. Mayıs 1923'te başlayan ilişkiler gelişerek devam etti (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA. HR.İM..29.44.2.)¹ Dünyada hızla artan silahlanmaya karşı, Çekoslovakya 1934'den itibaren Türkiye'nin silahlanmasında önemli bir ülke oldu. Daily Herald gazetesi "*Türkiye kara, deniz ve hava ordularına ait hemen hemen her türlü silah ve levazımat ithal ediyor. Çekoslovakya, Fransa, Rusya ve İtalya, Türkiye'ye esliha veren başlıca ülkelerdir*" (Cumhuriyet gazetesi, 1 Haziran 1934) şeklinde haber yaptı. Bu haberde Çekoslovakya sıralamada ilk ülke olarak yer alıyordu. Türkiye-Çekoslovakya arasında ilk ilişkiler silah ticareti ve sonrasında dostluk ve ikamet anlaşmaları ile şekillenmeye başladı.

Diplomatik ilişkilerin başlamasında Çekoslovakya ilk adımı attı. Çekoslovakya, TBMM Hükümetinin Bern Maslahatgüzarlığına görüşmelere başlamak istediğine dair müracaatta bulundu. Türkiye de dış ticaretin canlanması

¹ Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı'nın 7 Temmuz 1923 tarihli yazısıdır.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

için birçok ülke ile işbirliği amacıyla, Çekoslovakya'nın da içinde bulunduğu birçok ülkeye konsolosluklar açma çalışmaları başlattı (Öncü, 2014:165).

Türkiye ile Çekoslovakya arasında Hariciye Vekaleti Müsteşarı Tevfik Kamil (Koperler) ile Çekoslovakya temsilcisi Dr. Rodolf Svetik arasında 11 Ekim 1924'te Ankara'da dostluk anlaşması imzalandı. Anlaşmanın birinci maddesinde; “*Türkiye Cumhuriyeti ile Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında na-kabil (mümkün olmayanı) nakz (talep etmek) ve ihlal-i (bozmak) sulh ve müsalemet (barış içinde olmak) ve samimi ve daimi muhadenet (dostluk) mevcut olacaktır*” hükmü yer alıyordu. İki devlet arasında devletlerarası hukuka uygun diplomatik ilişkiler kurulması, her iki ülke arasında konsolosluk, ticaret, iskân ve ikamet ile bir kısım adli kanunlarda iki taraf memurlarının karşılıklı olarak birbirlerine yardımcı olunmasını kabul etti (Resmi Gazete, 20 Nisan 1925).

16 Haziran 1925'de eski Maarif Vekili Vasıf Bey (Çınar) Fevkalade Murahhas ve Orta Elçi olarak Prag'a gönderildi². Prag, Atatürk'ün sağlığında açılan 19 Türk diplomatik temsilciliğinden biri oldu (Şimşir 2017:308). Çekoslovakya ise birkaç ay sonra Madrid Elçisi Milos Kobr'ı Olağanüstü Temsilci ve Orta Elçi sıfatıyla Ankara'ya gönderdi. Daha sonra Türkiye Bratislava şehrine fahri konsolosluk açtı ve 26 Aralık 1928'de Zozepf Reisner'i fahri konsolos atadı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.18.01.02.1.11.15).

Türkiye Cumhuriyeti ile Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında Ankara'da 31 Mayıs 1927'de ikamet anlaşması imzalandı. Anlaşmanın imzasında Türkiye adına Eski Ticaret Vekili ve Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey ile Hariciye Vekâleti Müsteşarı Ali Şevki (Berker), Çekoslovakya adına da Fevkalade murahhas ve Ankara elçisi Milos Kobr görevlendirildi. TBMM tarafından bu anlaşma 5 Ocak 1928'de kabul edildi (*Resmi Gazete*, 12 Ocak 1928)³.

İki ülke arasında 31 Mayıs 1927'de Ankara'da Ticaret Anlaşması (Resmi Gazete, 22 Ocak 1928)⁴ ve 17 Ocak 1931'de Ticaret ve Seyr-i Sefain anlaşmaları imzalandı. Anlaşma için Türkiye adına Milli Müdafaa Vekili Aziz Zekai (Apaydın), İktisat Vekili Mustafa Şeref (Özkan) ve Hariciye Müsteşarı Menemenli Numan (Numan Menemencioğlu) görevlendirilirken, Çekoslovakya adına da Fevkalade Murahhas ve Orta Elçi Milos Kobr görevlendirildi (Resmi Gazete, 6 Nisan 1931)⁵.

² Osmanlı Devleti döneminde İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya temsilcilikleri büyükelçilik, diğer temsilcilikler elçilik şeklinde idi. Türkiye Cumhuriyeti de bu geleneği devam ettirdi (Şimşir, 2017: 217) (Şimşir, 1993:571-572) Vasıf Bey Prag Elçisi olarak 1925-1927 yılları arasında görev yapmıştır. (Aslantepe, 1997:788), (Şimşir, 2017:319)

³ (Kanun Numarası:1192) Madde-11'de anlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra yürürlüğe girmesi ve üç yıl süre ile yürürlükte kalması kabul edildi.

⁴ Madde-12'de anlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra yürürlüğe girmesi iki taraftan biri tarafından feshedilmediği takdirde yürürlükte kalması kabul edildi.

⁵ (Kanun numarası:1799-Kabul tarihi:26 Mart 1931) Madde-14'de anlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra yürürlüğe girmesi ve iki yıl süre ile yürürlükte kalması kabul edildi.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

22 Ağustos 1930'da iki ülke arasında Prag'da "Medeni ve Ticari Hususatı Kazaiyeye Mütedair Karşılıklı Münasebet" anlaşması imzalandı. Anlaşma için Türkiye Hariciye Vekâleti Müsteşarı, Birinci Sınıf Elçi Numan Menemencioğlu'nu, Çekoslovakya ise Hariciye Nezaretinde elçi ve Fevkalade Murahhas Hukuk doktoru Pavel Wellner ile Adliye Nezaretinde yüksek danışman ve hukuk doktoru Antonin Koukal'ı görevlendirdi (Resmi Gazete, 9 Temmuz 1932)⁶. Yine Prag'da 22 Ağustos 1930'da imzalanan "İadei Mücrimin ve Ceza İşlerinde Adli Müzaheret" anlaşması imzalandı. Suçluların iadesi ve ceza işlerinde adli desteği düzenlemek için imzalanan anlaşma için de aynı kişiler görevlendirildi (Resmi Gazete, 9 Temmuz 1932)⁷.

17 Mart 1931'de iki ülke arasında "Uzlaşma, Hakem ve Adli Tesviye" anlaşmaları imzalandı. Anlaşma için Türkiye Hariciye Vekili ve İzmir Mebusu Tevfik Rüştü'yü, (Aras) Çekoslovakya ise Fevkalade Murahhas ve Orta Elçisi Milos Kobr'u görevlendirdi (Resmi Gazete, 5 Ağustos 1931)⁸.

12 Mayıs 1936'da iki ülke arasında imzalanan ve 1 Haziran 1936'da yürürlüğe giren yeni ticaret anlaşması kanunlaştı (Resmi Gazete, 18 Şubat 1937)⁹. Ankara'da 7 Nisan 1938'de imza edilen "Ticari Mübadeleleri Tanzime Mütedair" anlaşma ve ekleri 1 Mayıs 1938'den itibaren yürürlüğe girdi (Resmi Gazete, 28 Haziran 1938)¹⁰.

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SKODA SİLAH FABRİKASI İLE İLİŞKİLER

Çekoslovakya, Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrıldığından itibaren Avusturya – Macaristan İmparatorluğu döneminden kalma Skoda gibi mükemmel bir silah fabrikasına sahipti (Cumhuriyet, 22 Şubat 1938). Fabrikanın

⁶ (Kanun no:2051-Kabul Tarihi:30 Haziran 1932) Üçüncü Fesil, Nihai Ahkâm Madde 2'de anlaşmanın imzalanmasından üç ay sonra yürürlüğe girmesi ve imza atan devletlerden biri veya diğeri tarafından feshedilebileceği belirtildi. Ayrıca yürürlükte kalacağı süre verilmedi.

⁷ (Kanun no:2055-Kabul Tarihi:2 Temmuz 1932) Dördüncü Fesil, Nihai hükümler Madde 28'de anlaşmanın imzalanmasından üç ay sonra yürürlüğe girmesi ve imza atan devletlerden biri veya diğeri tarafından feshedilebileceği belirtildi. Ayrıca yürürlükte kalacağı süre verilmedi.

⁸ (Kanun No:1887-Kabul tarihi:25 Temmuz 1931) Madde-15'de anlaşmanın imzalanmasından bir ay sonra yürürlüğe girmesi ve beş yıl yürürlükte kalması kabul edildi.

⁹ (Kanun no:3124-Kabul tarihi:10 Şubat 1937)

¹⁰ (Kanun no:3454-Kabul tarihi:15 Haziran 1938. Bu anlaşma ile birlikte 1197 Kanun nolu 794 sayılı Resmi gazetede yayınlan Türkiye - Çekoslovakya Ticaret Anlaşması, 1799 kanun nolu 1767 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Türkiye - Çekoslovakya Ticaret ve Seyr-i Sefain Anlaşması, 3124 kanun nolu 3537 sayılı Resmi Gazete yayınlanan Türkiye - Çekoslovakya Ticaret Anlaşması, 3364 kanun nolu 3889 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Türkiye-Çekoslovakya arasında akdedilmiş olan 12 Mayıs 1936 tarihli ticari mübadele anlaşmasının ek olarak tanzim olunan protokole ait kanun ve Resmi gazete 3287'de yayınlanan 2/4369 sayılı Türkiye-Çekoslovakya ticaret anlaşmasının bir ay temdidine dair kararnamede kabul edildi.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

kuruluşu ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Skoda Silah Fabrikası'nın Pilsen'de 1859'da Waldstein ailesi tarafında kurulduğu 1869'da Emil von Skoda tarafından satın alındığına¹¹ dair bilgi olduğu gibi 1895'te¹², Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Bohemya'nın güney batısında Pilsen civarında Bolevetz'de kurulduğuna¹³ dair bilgi de bulunmaktadır.

Buradaki farklı bilginin nedeni Vaclav Laurin ile Vaclav Klement adlı 1895'te bisiklet üretmek üzere fabrika kuran ve "Slavia" adlı bisikleti üreten ortakların, 1899'da motosiklet üretimine başlayarak kurdukları "Laurin&Klement Co." Şirketinin Emil von Skoda tarafından sonradan satın alınmasıyla ilişkilidir. 1914'te silah üretimine başlayan "Laurin&Klement Co." şirketi 1920 sonrası ekonomik sıkıntılardan olumsuz etkilenmiş ve iki ortak güçlenmek ve şirketi modernize etmek için yeni bir ortak arayışına girmiştir. Bu şirket, Emil von Skoda'nın sahibi olduğu Doğu Avrupa'nın en büyük şirketlerinden biri olan 'Pizen Skodovka' tarafından 1924'te satın alınmıştır. 'Pizen Skodovka' şirketi, 'Laurin&Klement'in şirketini almadan önce silah, lokomotif, uçak, güç üniteleri ve gemi parçalarına kadar birçok alanda üretim yapan bir şirkettir¹⁴. Bilinen ve tanınan Skoda şirketi Emil Von Skoda'ya ait olan şirkettir.

İlk olarak Skoda Fabrikası ile ilişki Osmanlı Devleti döneminde başladı. Osmanlı Devleti, Skoda Fabrikasına dair Viyana Sefareti vasıtasıyla bir takım bilgilere ulaştı. 19 Ocak 1906'da Romanya Hükümeti'nin Krup Fabrikasına sipariş ettiği seri atışlı toplara ait mermilerin imali için gerekli makinelerin Bükreş tersanesine getirilmesi için, Romanya Harbiye Nezareti ile Skoda Fabrikası arasında bir anlaşma yapıldı. Bu gelişme yakından takip edilerek; bir yıl sonra terk edilecek bu makinelerin Osmanlı Devletine üçyüz bin krona kiralanması Harbiye Nezaretine bildirildi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı (BEO) 2745/205842)¹⁵.

1912'de I.Balkan Savaşı başında Viyana Sefareti tarafından Skoda Fabrikası'ndaki 4 parça 37 milimetrelik cebel topu ile 8 bin merminin 80 bin marka, yedi milimetre altmışbeş çapında iki mitralyözünde 18 bin marka verileceği bilgisi şifre ile Başkumandan Vekili Nazım Paşa'ya bildirildi. Bu silahlara ihtiyaç olup olmadığı sorularak, ihtiyaç durumunda silahların derhal teslim olunabileceği bildirildi (BOA, BEO, 4141/310508)¹⁶.

I.Dünya Savaşı'nda 1917 ortalarında Harbiye Nezareti tarafından Ordu-yı Hümayun'un ihtiyacı olan silahlar için Skoda Fabrikasından ikişer bin atım mühimmat ile 36 parça cebel topu ile 24 parça cebel obüsü daha önceki siparişlere

¹¹ <http://www.tsplzen.cz/en/historie/> (Erişim tarihi: 2 Nisan 2018)
https://www.gracesguide.co.uk/Skoda_Steel_Works (Erişim tarihi: 2 Nisan 2018)

¹² Özpeynirci, "111 yıllık tarihi testi!", (Erişim tarihi:25.03.2018)

¹³ Abidin Daver, (Nakili) "Casuslar Arasında" Tefrika Sıra No:140, *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1934, Yıl:11, Sayı:3725.

¹⁴ Özpeynirci, "111 yıllık tarihi testi!", (Erişim tarihi:25.03.2018)

¹⁵ Bu konuda başka bir yazışmaya tarafımızdan ulaşılamamıştır.

¹⁶ 27 Kasım 1912 tarihli şifre yazıdır.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

eklendi. Bu siparişin bedeli olan 857 bin kûsur liranın her lirasına karşılık 25 kron verilerek ödenmesi fabrika yönetimine teklif edildiğinde kabul edilmeyeceği belirtilerek Ordu-yı Hümayun'un şiddetle bu silah ve savaş malzemesi ihtiyacı göz önüne alınarak 857 bin kûsur liranın temini için harekete geçilmesi istendi (BOA, BEO MV (Meclis-i Vükela Mazbataları) 207/100, 4465.334857.1) ¹⁷. Hammadde fiyatlarının sürekli artması nedeniyle Skoda şirketinin anlaşmaya uygun ödeme koşulları ile yeni siparişi karşılayamaması durumu doğdu. Sonradan şirket önceki anlaşmanın her bir lirasına karşılık 25 kron daha ödenmesini kabul etti. Osmanlı Devleti bu süreçte Avrupa'daki diğer fabrikalardan top ve savaş malzemesi temin edilmesinin zor ve imkânsız olduğunu düşünerek her bir lira için 25 kron ödememek amacıyla 857 bin liranın temin edilerek peşinen ödenmesiyle bu sıkıntının aşılmasını öncelikle ele aldı (BOA. BEO 4465.334857.2).

Ekonomik şartların son derece ağırlaştığı 1917'de silah ve savaş malzemesi için gerekli paranın temini konusunda ciddi sıkıntı yaşansa dahi, Almanya'dan karşılanacak ihtiyaç için ayrılan marktan veya elde bulunan 5 milyon liralık harcamadan arta kalan ile silah ve mühimmat bedelinin ödenmesi istendi. Maliye Nazırı'nın da fiyat konusunda fabrikaya teklifte bulunması göz ardı edilmedi (BOA. BEO. MV. 207/100) ¹⁸.

I.Dünya Savaşında Skoda top fabrikasında imal edilen 30.5 luk obüs topları Almanya ve Avusturya – Macaristan için önemli rol oynadı. Bolovetz'deki bu fabrika 17 Mayıs 1917'de saat 14.30'da infilak etti. İnsan ve mühimmat kaybı yanında 25 milyon altın kronluk bir maddi kayıp gerçekleşti ¹⁹. Patlamanın nedeni ilk anda anlaşılammış ise de daha sonra İngiliz istihbaratının bir suikast planı ile gerçekleştiği tespit edildi ²⁰. Dışarıdan gelen İngiliz casusların, fabrikayı içeriden işbirlikçilerinin yardımı ile infilak ettirdiği anlaşıldı (Cumhuriyet, 31 Temmuz 1935) ²¹.

Türkiye ile Skoda Fabrikası'nın ilk teması Lozan öncesi iki ülke arasında diplomatik ilişkiler başlamadan gerçekleşti. 26 Mayıs günü Grandes Usines Skoda Genel Müdürü J. Kolovrat ile Cechomachines Sendikası Genel Müdürü L. Tucek'in Ankara'ya gitmeleri için izin isteğinde bulunuldu. İsteklerinin olumlu karşılanarak izin verildiği Dr.Adnan Bey tarafından Çekoslovakya Cumhuriyeti temsilcisine

¹⁷ 19 Nisan 1917 tarihli yazıdır.

¹⁸ Karar yazısıdır.

¹⁹ Abidin Daver, (Nakili) "Casuslar Arasında" Tefrika Sıra No:140, Cumhuriyet, 18 Eylül 1934, Yıl:11, Sayı:3725.

²⁰ Skoda Silah Fabrikasında çalışmış bir memur ile Londra'da 1925'de karşılaşan bir İngiliz casusunun olay günü yaşananlara dair görüşmesi ayrıntılar hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamıştır. Bu bilgiler adı belirtilmeyen İngiliz casusunun o gün orada bulunduğunu ve patlama ile doğrudan ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü fabrika ile ilgili yapılan soruşturmanın tüm ayrıntılarına sahip olduğu anlaşılmıştır. Abidin Daver, (Nakili) "Casuslar Arasında" Tefrika Sıra No:141, Cumhuriyet, 19 Eylül 1934, Yıl:11, Sayı:3726.

²¹ Gazetede suikastın İngiliz Gizli Servisi tarafından gerçekleştirildiği kesin olarak ifade edilmiştir.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

bildirildi (BOA, HR.İM..29.44.2) ²². 1925'te yazışma adresinde şirketin adı "Societe Anonyms Des Anciens ETABLISSEMENTS SKODA A Pilzen" şeklinde yer alıyordu (BOA. BEO. HR.İM (Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı)131.20.3).

Skoda Silah Fabrikası ile Türkiye arasındaki ilişkilere dair ikinci belge 28 Ağustos 1927'de Paris'ten Hüseyin Kadri Bey'in Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey'e (Peker) yazdığı bir mektup idi. Bu mektupta Skoda Silah Fabrikasından Recep Bey'e verilmek üzere Türkiye'deki vekiline 150.000 TL ödendiğine dair fabrika defterinde kayıt bulunduğu belirtilmekteydi. Bu mektupta yazılanlar vekilin makamını ve devlet adamlarını zan altında bırakıyordu. Bu nedenle durumun üzerine hassasiyetle gidilerek gereğinin yapılması istendi. Fabrika adına komisyonculuk yaptığı iddia edilen Babanzade Fuat Bey'in Paris'te olumsuz tutumları ile rahatsızlık yarattığı Ali Sait Paşa'ya bildirildi.

Hüseyin Kadri Bey mektubunda, Babanzade Fuat'ın Kürt İsyanı sırasında İngiliz ajanı Güng (Güneg) ile üç ay aynı otelde kaldığını, beraber olduklarını ve beraber gezdiklerini ve Kürdistan Krallığı için İngilizlerin yardımını istediğini belirtmekteydi. Fuat Bey'in yerine fabrikaya kendisinin tavsiye edilmesini "...*Şu halde o iş ne için yine bir münasebetsizin eline düşsün. Ve ne için Bendeniz istemeyeyim..*" diyerek açıkça istemekte ve yapılan ihanete sessiz kalamayarak jurnal ettiğini belirtmekteydi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030.10.12.72.53, s.9).

Hüseyin Kadri Bey Paris'ten yazdığı 28 Ağustos 1927 tarihli mektubunda Fuat Bey için Ali Sait Paşa ile Bahriye Vekili (Denizcilik Bakanı) İhsan Bey'e (Eryavuz) bilgi verdiğini belirterek; paranın Skoda Fabrikası'ndan İstanbul Hollanda Bankasına gönderildiğini ve buradan alındığına dikkat çekiyordu. Yeni edindiği bilgiye göre de Babanzade Fuat Bey'in Müdafaa-i Milliye Vekâletinde ilgili dairenin yetkilileri ile başka vekillere verilmek üzere 1926'da fabrikadan 1.500.000 Frank aldığı bilgisini paylaşıyor, ayrıca hükümetin bu yıl satın alacağı 40 bataryalık top ve diğer şeyler için de 3.000.000 Frank aldığını belirtiyordu. Fuat Bey'in Recep Bey tarafından kabul edilmemesini ve fabrikaların vekâletinin kendisine verilmesi isteğini bir kez daha tekrarlıyordu (BCA.030.10.12.72.53, s.8).

Recep Bey, Hüseyin Kadri Bey'e bir telgraf çekerek aldığı mektupta yer verilen hususlardan üzgün ve kırgın olduğunu belirterek; "*Rakibinizin gayri dürüst ahvalini serd ederken benim imzam ile referans istemeniz başkasına isnad ettiklerinizi bizzat yapabilmek için fırsat aramaktan başka bir şey değildir. Beyanatınız üzerine tahkikat-ı kanuniyeye tevessül ettim*" dedikten sonra Hüseyin Kadri Bey'den de iddialarını ispat etmesini istedi (BCA.030.10.12.72.53. s.5).

Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey 18 Eylül 1927'de iki önemli mektup aldığını belirterek suretlerini Başvekil İsmet Paşa'ya "*İşbu mektuplar bu cepheden bakılınca ekser emsalinde olduğu gibi yazan tarafından bu münaheden (paylaştırmadan) ayağını kaydırıp yerine geçmek gayesiyle yazılmış görünüyorsa da, diğer taraftan devletin haysiyet ve şerefini müteessir edecek bir irtişa (rüşvet)*

²² 7 Temmuz 1923 tarihli yazıdır.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

macerasından bahis olmak itibariyle acizlerince pek ziyade ehemmiyetle telakkiye şayan görülmüştür” diyerek gönderdi.

Recep Bey, Fuat Bey’in Nasyonel Darem Düker fabrikasından alınacak olan fişeklerin müteahhidi olduğu gibi ayrıca imzalanan hafif makinalı tüfek anlaşmasını Hoçkis Felcerişesi namına vekâletle imzalayan kişi olduğunu, Fuat Bey ile vekâleten bir iş gördüğünü hatırlamadığını, Skoda fabrikasından önemli miktarda bir paranın alındığının iddia edilmesinin çok önemli olduğuna dikkat çekti. Bu nedenle duruma ‘ivedi’ müdahale edilerek soruşturulmasını isteyen Recep Bey, casusluk iddiasının da ilgili makamca incelenmesini hatırlatmaktan çekinmedi (BCA.030.10.12.72.53, s.7, BCA.030.10.12.72.53)²³.

Recep Bey, 18 Eylül 1927’de Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey’e de bilgi vererek Başvekilin bilgisinde olan konunun yanlış anlaşılmaya yer verilmemek üzere kendilerinin isteği üzerine soruşturulduğunu bildirdi (BCA.030.10.12.72.53, s.4). Bu arada Paris Büyükelçiliğine Babanzade Fuat Bey’in ilgili olduğu fabrikalardan Ankara’daki hükümet ileri gelenleri adına para dolandırdığı haber verilerek, kendisiyle görüşme talebi olur ise görüşülmemesi istendi (BCA.030.10.12.72.53, s.3).

I.Dünya Savaşı sonrasında da silah üretimine devam eden fabrika 1930’lu yılların sonlarında üretim teknolojisini geliştirdi, imalathanelerini genişlettiği gibi üretimini de ciddi miktarda artırdı. Fabrika bilhassa otomobil ve tank imalatı alanında önemli mesafe aldı²⁴. Türkiye - Çekoslovakya arasında Adli Tesviye ve Hakem ve Uzlaşma anlaşması ile 7 Haziran 1931’de kanun layihası hazırlandı (BCA.030.18.01.02.20.40.12).

Türkiye yeniden düzenlenen ordusunu modern silahlarla donatmak için çalışmalarına hız verdi. Türkiye, 1934’den itibaren Skoda Fabrikasından silah alımını artırdı. Son yıllarda silahlanan yalnız Türkiye olmadığı gibi tüm dünyada silahlanmaya yönelik çabalar hız kazandı. Bu süreçte Almanya, İngiltere, ABD, Fransa, İtalya ve Çekoslovakya silah satışları ile dünya silahlanmasında etkili oldular. Türkiye ihtiyaç duyduğu silahları Çekoslovakya, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelere almaya devam etti. Türkiye, uçak alımını daha ziyade Fransa, Hollanda ve İtalya’dan gerçekleştirdi. Uçaklara karşı kullanılacak savunma topları ile deniz uçakları İngiltere’den, donanmanın ihtiyacı olan muhrip ve denizaltılar ise İtalya ile Hollanda’dan alındı (Cumhuriyet, 1 Haziran 1934).

Yapılan anlaşmalar ile 1934’ten itibaren Çekoslovakya’dan daha ziyade top ve top mühimmatı alındı. Bu alımların tamamı Skoda Silah Fabrikası’ndan yapıldı. Skoda Fabrikası 1934’te silah siparişlerinin atması ile kârını ve fabrikada çalışan işçi sayısını artırdı. Türkiye 1934’de Çekoslovakya’dan çok miktarda sahra topu, makineli tüfek ve tüfek cephanesi aldı. Satın alınan 24 top ve 900 sandık cephane

²³ Hariciye Vekaletine, Skoda Fabrikasından kimin ne kadar parayı, kimler namına almış olduğu gibi iddiaların araştırılması için 18 Eylül 1927’de yazı gönderilmiştir.

²⁴ Jak Fauroney, “Çekoslovakya ve Avrupa Muvazenesi”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1938, Yıl:15, Sayı:5041.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

Türkiye'ye deniz yolu ile gönderildi²⁵. Skoda Fabrikası'nın silah satışlarında ödemelerin uzun vadeli olmasına anlayış göstermesi ve fiyatlarda önemli indirimler yapması bu alımlarda etkili olmuştur (Cumhuriyet, 7 Nisan 1935)²⁶. Çin dahi Çekoslovakya'dan silah alımı anlaşmaları yapmıştır (Cumhuriyet, 17 Ağustos 1937)²⁷.

18 Şubat 1934'de 15'lik obüslerin birleşim işlemlerinde kullanılmak üzere Skoda Fabrikasından malzeme getirildi. Getirilen malzeme arasında üç ambalaj sandığı içindeki vinç de yer aldı. Gümrük ve İhisarlar Vekilliği'nin (Gümrük ve Tekel Bakanlığı) teklifi ile vinci 1499 sayılı Gümrük Tarifesi Kanunu'nun 5. Maddesinin 17. Fıkrasına göre Gümrük Resmi alınmadan ülkeye sokulması için kararname çıkarıldı (BCA.030.18.01.02.42.7.10)²⁸.

Cumhuriyet gazetesinde Skoda Otomobillerine ait 1935'de reklamlar dikkat çekmektedir. Çünkü bu reklamlarda Skoda Silah Fabrikasına dair referans verilmektedir. Skoda marka bir otomobilin resmi konulan reklam metninde "*Harp malzemesi ve bilhassa toplarını yüksek kabiliyet ve her nevi makine ve motörlerinin sağlamlığı ile bütün dünyada da büyük şöhret almış olan SKODA fabrikaları 1935 model, gayet şık ve zarif otomobiller çıkarmış ve şehrimize göndermeye başlamıştır...*" cümleleri ile otomobil satış reklamı yanında silah fabrikası reklamı da yapılmaktadır (Cumhuriyet, 28 Nisan 1935)²⁹.

1935'de dünya genel ticareti % 2 artarken, savaş malzemeleri ticareti % 29 arttı. 1935'deki bu artış ile savaş malzemesi ticareti 1929 savaş malzemesi ticaretinin iki katına ulaştı. İngiltere, Fransa, Belçika, A.B.D. ve Çekoslovakya'nın savaş malzemesi ihracatı çok fazla arttı (Cumhuriyet, 9 Birinciteşrin 1935). 1935'de bu silah ticaretindeki artışta; İtalya'nın Habeşistan'a saldırması, 1933'de Almanya'da iktidara gelen Hitler'in Versay anlaşması şartlarını değiştirmeye yönelik adımları, Milletler Cemiyeti'nin gelişmeler karşısında varlık gösterememesi etkili oldu. Bir Avrupa savaşının yaklaştığına dair işaretlerin çoğalması ile birçok ülke ordularını yeni silahlar ile donatarak savunma hazırlıklarına daha fazla önem verdiler.

Bu gelişmelerin etkisi ile Romanya Skoda Fabrikasına 600 milyon Çek kronluk sipariş verirken, Türkiye ile Sovyet Rusya da yeni siparişler vermek

²⁵ Türkiye'ye tüfek satan ülkeler arasında Fransa'da yer almıştır. *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1934, Yıl:11, Sayı:3618.

²⁶ Romanya 1935'de Skoda fabrikasından 600 milyon Çek kronluk top ve cephe almak için harekete geçmiştir. 600 milyon Çek kronluk ödemeyi on yılda ödemeyi taahhüt etmiştir. Bu anlaşma 1930 anlaşması yerine kaim olduğu gibi fiyatlarda % 15'lik bir indirimde kabul edilmiştir.

²⁷ Çin Maliye Bakanı Dr.Kun 1937'de Skoda Silah Fabrikası ile Çin'e silah ve sanayi malzemesi verilmesine karşılık 10 milyon sterlinlik bir borçlanma anlaşması yapmıştır.

²⁸ 18.02.1934 tarih ve 2/130 sayılı kararnamedir.

²⁹ Bu ilanın devam eden kısmında "*Taksimde Grand garajda teşhir edilmekte olan bu minyon otomobiller güzelliği ve sağlamlığın birleştirilmiş hakiki numunesidir. Bir teneke benzinle 220 kilometre yol gittiğinin garanti edilmesi ve fiyatlarının da ucuz olması, iş erbabı hesabına cidden büyük kazançtır*" cümleleri yer almıştır.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

durumunda kaldı. İki ülke bu süreçte siparişlerini daha ziyade Fransa'ya verdiler (Cumhuriyet, 9 Birinciteşrin 1935). Yugoslavya'nın 1936'da bir yıl içinde verdiği siparişin miktarı 750 milyon Çek kronuna ulaştı (Cumhuriyet, 17 Eylül 1936)³⁰.

Skoda Fabrikası ile Yaşanan Sorunlar

Skoda Fabrikası ile 1934 ve 1935'de iki ayrı sorun yaşandı. Bu sorunlar temelde maddi nedene dayalı olup, özellikle ödemeler ile ilgili sorunlara aitti. Milli Müdafaa Vekâleti (Milli Savunma Bakanlığı) 30 Eylül 1934'te Skoda Fabrikası'nın ağır sahra obüslerini ait taahhüdünü yerine getirmeyi. Tutarı yaklaşık 4.000 TL'yi bulan atış cetvelleri teslim olmadığı için fabrikaya ait 540.000 dolarlık kesin teminat mektubu iade edilmedi. Yalnız 4000 TL'lik bir atış cetveline karşılık 540.000 dolarlık büyük bir meblağın iade edilmemesi büyük sıkıntı yarattı. Bu teminatın iade edilmemesi, Skoda Fabrikasından yeniden sipariş edilmek istenilen ve fiyatlarında önemli miktarda indirim yapılan toplar hakkındaki anlaşmanın akdine olur verilmemesine neden oldu. Sorunun çözümü için fabrikanın zararına yol açmadan anlaşmazlığa konu olan atış cetvellerine karşılık 30.000 TL'lik yeni teminat ile 540.000 dolarlık teminat mektubunun iadesi istendi. Maliye Vekaleti'nin (Maliye Bakanlığı) görüşü de alınarak 8 Ekim 1934'te çıkarılan kararname ile cetveller için 30.000 TL'lik yeni teminat mektubu ile 540.000 dolarlık teminatın fabrikaya iadesi kabul edildi (BCA.030.18.01.02.48.68.11)³¹.

Skoda Fabrikası ile Milli Müdafaa Vekâleti arasındaki anlaşmazlıklarda konunun doğrudan mahkemeye intikal ettirilmesi yerine, kanun haricinde istisnai olarak çözüme kavuşturulması için İcra Vekilleri Heyeti'nden (Bakanlar Kurulu) bilirkişi kanalının işletilmesi ile sorunların çözülmesi amacıyla bir kısım adımlar atıldı. Milli Müdafaa Vekâleti 30 Ekim 1934'de 28 Adet 15/24 cm.lik obüs bataryası için Skoda Şirketi ile yapılan sözleşmeye, fabrika ile ödemede meydana gelecek anlaşmazlıklar doğduğu takdirde anlaşmazlıkları çözmek için bu gibi önemli sözleşmelerde uzman atanması hususunda sözleşme projesinde yer alan "hakem" fıkrası yerine "hakem heyeti" fıkrasının eklenmesi için izin verilmesi istendi. Ancak, Maliye Vekâletince 1025 Sayılı Kanuna göre İcra Vekilleri Heyetince hazırlanan sözleşme örneklerinin 15 nci maddesinde "*tahaddüs edecek (ortaya çıkacak) bilcümle ihtilaflar akit olan dairenin bulunduğu mahal mahkemesinde halolunacaktır*" denildiği halde, 13 Ağustos 1934 tarihli kararname ile Gölcük'te yapılacak liman ve tersane projelerinin hazırlanması için kabul edilen sözleşme olduğu gibi, yalnız bununla sınırlı olmak üzere, anlaşmazlıkların uzman heyetler tarafından çözülmesinin kabul edildiği hatırlatıldı. İcra Vekilleri Heyeti'de 6 Kasım 1934'de Skoda Şirketi ile yapılacak sözleşmede "*formülden istisnaen ve yalnız bu*

³⁰ Küçük Antant ülkeleri yaptıkları toplantıda askeri işbirliği yönünde kararlar almışlardır. Yugoslavya uçak ve motorlu araçları için benzini Romanya'dan almayı, Romanya buna karşılık savaş malzemelerini ve hammaddelerini Yugoslavya'dan almayı, Çekoslovakya da Romanya'dan benzin, Romanya Çekoslovakya'dan hammadde almayı taahhüt ediyordu. Çekoslovakya'nın ise Romanya ve Yugoslavya'ya savaş silahları satması kararlaştırılmıştır.

³¹ 08.10.1934 tarih ve 2/1373 sayılı kararnamedir.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

işe maksur (yönelik) olmak üzere” anlaşmazlıkların bilirkişi tarafından çözülmesini kabul etti (BCA.030.18.01.02.49.75.18) ³².

Yine Skoda Fabrikasından alınacak 24 adet 10/5/23 cm’lik Skoda Dağ Obüsü ve savaş malzemesiyle 24.000 atım cephane için hazırlanan sözleşmenin uygulamasında çıkacak anlaşmazlıkların hakem yoluyla çözümü için 5 Aralık 1934 tarihli kararnamede tespit edilen genel formüle istisna olarak sözleşmeye bir kayıt konulması İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edildi (BCA.030.18.01.02.49.75.18) ³³.

Artan hammadde girdileri ve dolardaki hızlı düşüş nedeniyle Skoda Şirketi yapılan ek sözleşmenin 4. maddesinde yer alan 1.751.600 dolar kıymetindeki bonoların bir dolar 140 kuruş hesabıyla Fransız altın fransı ³⁴ üzerinden bir Fransız altın fransı 12.06 TL kuru üzerinden yeniden düzenlenmesini istedi. Bu isteğin doların düşmesi üzerine ortaya çıktığı ve bundan sonra daha fazla zarara uğramamak için gerekli önlemleri almak istedikleri belirtildi. Ayrıca 15 cm’lik sahra obüsleri için hükümetle yaptıkları sözleşmenin 10 Ocak 1935 tarihli sonraki sipariş sözleşmesinde ve yine imza edilmek üzere bulunan 10.5 cm’lik topların sonraki siparişinde Fransız altın fransı ödemelere esas olarak kabul edilmiş olduğundan eski sözleşmeden doğan, bonoların aynı esas üzerinden düzenlenmesi hakkındaki istekleri esas itibarı ile ayrı bir özellik taşımadığı ve 15 cm’lik sahra obüslerinin sonraki siparişi hakkındaki görüşmelerde istenen fiyat indiriminde eski sözleşmeden doğan bonoların Fransız altın fransı üzerinden düzenlenmesi şartı kendileri tarafından ortaya konulmuş olup dolar meselesinin Şurayı Devletçe kararlaştırılması arkasından yapılan 10 Ocak 1935 tarihli sipariş sözleşmesini, önce ortaya konulmuş şartların hükümetçe kabul edildiği kanaatiyle imzalamış oldukları ve bu kanaatlerini, bonoları Fransız altın fransı üzerinden tanzimi için daha önce yapılmış olan müracaatlarının Maliye Vekaletince onaylandığı yolunda fabrika temsilcisine yapılan sözlü bilgilendirme ile isteklerinin kabulü talep edildi (BCA.030.10.49.313.18. s.5-7, BCA.030.10.49.313.18, s.11-12).

Bu konuda gereği düşünülürken, anlaşma esaslarının temel alınmasına dikkat çekildi. Skoda Şirketi ile 4 Ekim 1930 tarihli kabul edilmiş esas sözleşmede sipariş olunan toplar tutarının dolar olarak ödenmesi kabul edildi. Ancak önceki ihalede bir dolar, 2.10 TL iken daha sonra 130-120 kuruşa düştüğü ve şirketin bundan büyük zarara uğrayacağı belirtilerek 300 bin lira ek ödeme yapılması için istekte bulunuldu. İstek değerlendirilmiş anlaşmaya uygun hareket edilmesi gereği ifade edilmekle birlikte dolardaki dalgalanma dikkate alınarak; *“müessese, dolar kurunun düşmesinden dolayı azim zarara maruz kaldığını ileri sürerek ikinci parti top için yapılan ve imalata da başlattırılan sözleşmeyi bu 300.000 TL zararın ödenmesi şartına muallak tuttuğu ve üçüncü bir sözleşmenin de derd-desti akit bulunduğu Milli Müdafaa Vekaleti’nin (...) bahsolunan zarara mukabil doların atıyen çıkıp inmesine hiçbir tesiri olmamak üzere 140 Kuruş üzerinden tespiti teklif*

³² 06.11.1934 tarih ve 2/1521 sayılı kararnamedir.

³³ 13.06.1935 tarih ve 2/2784 sayılı kararnamedir.

³⁴ Bir Fransız fransı 58.95 miligram safi altın ihtiva eden franktır.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

ve dermeyanı üzerine o sırada 140 Kuruştan da çok noksan olan doların mezkur vekaletin işarı vakı veçhile tediyatın ifasında dolar kuru olarak 140 Kuruş esasının kabulü şu kadar ki 1 Kasım 1935'den 1 Ocak 1937 tarihine kadar muhtelif vadelerde ödemesi meşrut (şart olan) ve mukarrer mebalîğe (kararlaştırılan paralara) ait 16 bonodan ödemesi zamanı geçmiş olan 4 bono içeriğinin tediyeye miadlarındaki (ödeme zamanı) piyasa rayici üzerinden tesviyesile mütebaki düzeltilmesiyle artakalan) 12'sinin 140 kuruş esası üzerinden ödenmesi 18.12.1934 tarihli mazbata üzerine 3 Ocak 1935'de tahtı karara (karar altına) alınmıştır". Bu durumda daha önce doların başına gelenlerin Fransız altın frangının başına gelebileceği dikkate alınarak durumun bir kez daha değerlendirilmesi istendi (BCA.030.10.49.313.18, s.6-7).

Skoda Fabrikası ve şirket, dolar kurunun düşmesi nedeniyle bu önemli kararın alındığını belirtti. Böylece ikinci parti top için alınan ve üretimine başlanılan sipariş sözleşmesinde; bu 300 bin lira zararın ödenmesi şartı yer aldı. Türkiye 140 kuruşluk dolar kurunda ısrar etse dahi yalnız 4 bononun ödenmesi ve 12 bononun daha ödenecek durumda olması (BCA.030.10.49.313.18, s.10)³⁵ sorunun Türkiye'nin istediği gibi çözülmesine izin vermedi.

Dolar kurunda meydana gelen düşüş nedeniyle Skoda Şirketi, imzalanan ek sözleşmeyi de referans alan mektuplar göndererek Türkiye'nin ödeyeceği bonoların dolar olarak değil Fransız altın frangı ile düzenlenmesini istedi (BCA.030.10.49.313.18, s.5). Dolar kurundan avantajlı duruma gelen Türkiye için Skoda Şirketi'nin isteğine kolayca "evet" diyebilmek mümkün olmadı. Çünkü frangın da yarın ne olacağını garanti bulunmamakta idi (BCA.030.10.49.313.18, s.9)

Eylül 1935'de doların değer kaybetmesi nedeniyle fabrikanın önemli ölçüde zarara uğraması nedeniyle Skoda Fabrikasının Milli Müdafaa Vekâleti ile irtibata geçerek, ödemelerin altın Fransız frangı olarak yapılması isteği (BCA.030.10.49.313.18, s.1) Vekâlet aracılığı ile hükümete bildirildi. Bu durum karşısında Milli Müdafaa Vekâleti ile Maliye Vekâleti birlikte çalışma başlattı. Konu Şurayı Devlet, Maliye ve Nafia (Bayındırlık) Dairesi ile Genel Kurmay'dan yazılan mazbatalar ile ayrı ayrı değerlendirildi (BCA.030.10.49.313.18, s.1 ve BCA.030.10.49.313.18, s.8). 9 Eylül 1935'de doların fiyat farkı için Skoda Fabrikası ile yapılan sözleşme sureti ile fabrikaya verilecek bonoların altın Fransız frangı üzerinden düzenlenerek ödenmesi (BCA.030.10.49.313.18, s.2) yönünde düşünce oluştu.

Skoda Fabrikasından silah alımı bu sıkıntılara rağmen devam etti. Silahların resmen teslim alınması için bir kısım üst rütbeli subay görevlendirmeleri yapıldı. Gönderilen subayların silahları Skoda Fabrikası ile Krupp Firmasından teslim almaları zaman zaman gecikti. Çekoslovakya ve Almanya'ya silahları resmen teslim almak üzere gönderilen subayların aradan geçen beş ayda görevleri tamamlayamamış olmaları nedeniyle beş ay daha görevlerinin uzatılması, buna bağlı

³⁵ Şurayı Devlet Maliye ve Nafia Dairesinin 18.12.1934 tarihli mazbatasını bu şekildedir. Heyet-i Umumiye tarafından 03.01.1935 de karar altına alınmıştır.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

olarak memuriyetlerinin uzatılarak “*tahakkuk edecek bircümle masraflarının Alman ve Çekoslovakya kliringlerinden (takaslarından) ödenmesi*” kararlaştırıldı (BCA.030.18.01.02.82.8.2)³⁶.

İcra Vekilleri Heyeti 22 Eylül 1936’da Skoda ve Krupp Fabrikasına sipariş edilen toplar için gerekli optik malzeme, komuta aleti ve muhabere malzemesinin 2490 sayılı Kanununun 46. Maddesi K fıkrası doğrultusunda pazarlıkla satın alınmasını da onayladı (BCA.030.18.01.02.68.77.1)³⁷. 1936’dan itibaren Türkiye Akdeniz’deki İtalyan tehlikesine karşı siyasi olarak İngiltere’ye yaklaştı (Armaoğlu, 2012:421). Bu yaklaşma askeri sahaya da kaydı ve savunmasını kuvvetlendirmek isteyen Türkiye’ye İngiltere 1938’de kredi açtı. Kredi miktarı ülke sanayisi için 10 milyon, silahlanma için 6 milyon Sterlin olarak belirlendi (Şimşir 2017:605).

1938’de Atatürk’ün ölümü ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı oldu. Böylece başkomutanlık Atatürk’ten İnönü’ye geçti. Ancak ordunun üst kademesinde değişiklik yapılmadı. Ordunun genel teşkilatı da değiştirilmedi. Türkiye Atatürk döneminde olduğu gibi silahlanmaya aynı şekilde devam etti. Bu dönemde Almanya ve Çekoslovakya silah ithalatında etkili iki ülke oldu. Çekoslovaklar verilen siparişleri ağır toplar hariç teslim etti (Şimşir 2017:612).

Skoda Fabrikasından daha sonra Türkiye’ye gönderilen topların montajı için bir kısım alet ve personelin de ülkemize geldiği görüldü. Bunlar ile ilgili ayrıca kararnameler hazırlandı. 29 Nisan 1939 tarihli kararnamede Skoda Fabrikasına sipariş edilen 24/28 lik topların montajında kullanılmak ve 24 ile 21 lik topların montajının bitmesine kadar ülkemizde kullanılmak üzere getirilecek ve daha sonra geri gönderilecek montaj aletlerinin teminata bağlanarak geçici kabul usulü ile ülkemize sokulmasına izin verildi (BCA.030.18.01.02.86.37.2)³⁸. 11 Mayıs 1939 tarihli kararname ile de 24/28 lik obüslerin montajında çalıştırılmak üzere beş danışmanın Çanakkale yasak bölgesine girmesine izin verilmiştir (BCA.030.18.01.02.86.41.11)³⁹.

Skoda Silah Fabrikası Almanya’nın Çekoslovakya’yı tek bir kurşun atmaksızın işgal edinceye kadar faaliyetini sürdürdü. Bu işgal ile Çekoslovakya’nın tüm sanayisi Almanya’nın eline geçti. Ele geçenler arasında Pilsen, Brno ve Skoda fabrikaları ile bunlardan başka 25 silah fabrikası, 9 tank ve zırhlı otomobil fabrikası, 1500 uçak, ünlü Bata Kundura Fabrikası, 2 milyon iğli ve 80.000 tezgâhlı pamuk ve yün dokuma fabrikaları, cam, şişe ve zücaciye sanayi ile şeker endüstrisi ve bira fabrikaları yer aldı⁴⁰. Bu gelişme ile II. Dünya Savaşına bir adım daha yaklaşılmış oldu.

³⁶ 22.09.1936 tarih ve 2/5342 sayılı kararnamedir.

³⁷ 19.01.1938 tarih ve 2/8101 sayılı kararnamedir.

³⁸ 29.04.1939 tarih ve 2/10874 sayılı kararnamedir.

³⁹ 11.5.1939 tarih ve 2/10963 sayılı kararnamedir.

⁴⁰ Çekoslovak ordusunun tüm silah ve cephanesi, tahkimatları, savaş sanayisi, otomobil ve uçak fabrikaları ile sınırlı olmamıştır. Almanlar 2 milyar 358 milyon kranluk altın ile 1 milyar 200 milyon kronluk döviz ele geçirmiştir. İşgal öncesi Almanlar Çekoslovakya’dan 390 milyon kronluk altın istemiştir. Bu 42 milyon mark ve 12 ton altın yapmakta imiş.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, bir yandan bu zorluklar ile mücadele edilirken, diğer yandan ülkeyi çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkarmak için mücadele ediliyordu. Siyasal, sosyal, hukuki, ekonomik ve kültürel alanlar gibi birçok alanda devrim niteliğinde adımlar atılıyordu. Güven veren husus, savaşın çıkan dünyanın silahsızlanma konferansları ile barışı hâkim kılmaya yönelik çabalarının devam ediyor olmasıydı.

Dünya Savaşı sonrası girilen silahsızlanma çabaları bekleneni vermeyince barış anlaşmaları ile ezilen ülkeler tek tek revizyonist ülkeler haline dönüşmeye başladı. Dünya hızla silahlanma yarışına girdi. Türkiye Cumhuriyeti de ordusunun modernizasyonu için çaba sarf etti. 1923'den itibaren Skoda Fabrikası ile silah ve savaş malzemesi alımına dair ilişkiler başladı. Sürekli barışa dair umutların zayıflamaya başlaması ile Türkiye silahlanma çabasına daha fazla hız verdi. Kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için başta Çekoslovakya olmak üzere Fransa, Rusya, İtalya ve Hollanda gibi ülkelere her türlü silahı almaya başladı. 1934'den itibaren Çekoslovakya'da faaliyet gösteren Skoda Silah Fabrikası ile silah ve savaş malzemesi ticareti önem kazandı.

Almanya'da Hitler'in 1933'te iktidarı ele geçirmesiyle dünyanın hızla II. Dünya Savaşına sürüklenmesi Türkiye'nin bu dönemde Skoda Silah Fabrikası'ndan top, obüs ve savaş malzemesi alımını artırmıştır. Skoda Silah Fabrikasının silah satış ödemelerinin uzun vadeli olmasına anlayış göstermesi ve fiyatlarda önemli indirimlere gitmesi alımların bu fabrikadan yapılmasında etkili oldu.

Silah alımında görev alanlara yönelik rüşvet iddiaları ciddi rahatsızlık yarattı. Verilen siparişlerin hammadde fiyatlarındaki artış ile doların düşmesi nedeniyle fiyatlarının yeniden düzenlenme isteği ikinci büyük sıkıntı oldu. Fabrika karşılaşılan durumu bertaraf etmek için yapılan sözleşmelerde değişiklik isteklerinde bulunarak uğradığı zararları Türkiye ile yeni sözleşmeler yaparak yine Türkiye üzerinden hafifletmeye çalıştı. Ancak bu sıkıntılar aşılmasıyla iki ülke arasında ciddi sorunlar yaşanmasına izin verilmedi.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) BEO (Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı) 4465.334857.2.

BOA.BEO MV(Meclis-i Vükela Mazbataları) 207/100 (19 Nisan 1917 tarihli yazı), BEO.4465.334857.1.

BOA.BEO MV. 207/100 (Karar yazısı)

Çekoslovakya'nın işgali ile Almanlar toplam 72 ton altını ele geçirmişlerdir. "Ganimetler", "Hem Nalına Hem Mihına", *Cumhuriyet*, 22 Mart 1939, Yıl:15, Sayı:5335.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

BOA.BEO.2745/205842. Bu konuda başka bir yazışmaya tarafımızdan ulaşılamamıştır.

BOA.BEO, 4141/310508. (27 Kasım 1912 tarihli şifre yazı)

BOA.BEO. HR.İM 131.20.3. (Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı)

BOA. HR.İM.29.44.2. (7 Temmuz 1923 tarihli yazı)

BCA. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) 030.10.12.72.53, s.9.

BCA.030.10.12.72.53, s.3

BCA.030.10.12.72.53, s.4

BCA.030.10.12.72.53, s.7.

BCA.030.10.12.72.53, s.8.

BCA.030.10.12.72.53.

BCA.030.10.12.72.53. s.5

BCA.030.10.49.313.18, s.10.

BCA.030.10.49.313.18, s.11-12.

BCA.030.10.49.313.18, s.5.

BCA.030.10.49.313.18, s.6-7.

BCA.030.10.49.313.18, s.8.

BCA.030.10.49.313.18, s.9.

BCA.030.10.49.313.18. s.1.

BCA.030.10.49.313.18. s.2.

BCA.030.10.49.313.18. s.5-7.

BCA.030.18.01.02.20.40.12.

BCA.030.18.01.02.42.7.10. (18.02.1934 tarih ve 2/130 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.48.68.11. (08.10.1934 tarih ve 2/1373 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.49.75.18. (06.11.1934 tarih ve 2/1521 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.49.75.18. (13.06.1935 tarih ve 2/2784 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.68.77.1. (19.01.1938 tarih ve 2/8101 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.82.8.2. (22.09.1936 tarih ve 2/5342 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.86.37.2. (29.04.1939 tarih ve 2/10874 sayılı Kararname)

BCA.030.18.01.02.86.41.11. (11.5.1939 tarih ve 2/10963 sayılı Kararname)

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

BCA.30.18.01.02.1.11.15.

Kitaplar

- Armaoğlu, F. (2012) 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul.
- Sander, O, (2000) Siyasi Tarih (1918-1994), İmge Kitapevi, 8. Baskı, Ankara.
- Şimşir, B. N. (1993) Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, C.1, TTK Basımevi, Ankara.
- Şimşir, B. N. (2017) İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.

Makaleler-Bildiriler

- Aslantepe, S. (1997) “Cumhuriyet Döneminde Türk Dış Politikasında Rol Oynayan Başlıca Devlet Adamları Çizelgesi”, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997, TTK, Ankara.
- Öncü, A. S, (2014) “İki Savaş Arası Dönemde Türkiye-Çekoslovakya İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.9, Sayı:2, 2014.

Gazeteler

- “Ganimetler”, “Hem Nalina Hem Mihına”, Cumhuriyet, 22 Mart 1939, Yıl:15, Sayı:5335.
- Cumhuriyet*, 1 Haziran 1934, Yıl:11, Sayı:3618.
- Cumhuriyet*, 1 Haziran 1934, Yıl:11, Sayı:3618.
- Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1937, Yıl:14, Sayı:4763.
- Cumhuriyet*, 17 Eylül 1936, Yıl:11, Sayı:4435.
- Cumhuriyet*, 22 Şubat 1938, Yıl:14, Sayı:4947.
- Cumhuriyet*, 28 Nisan 1935, Yıl:11, Sayı:3932.
- Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1935, Yıl:11, Sayı:4026.
- Cumhuriyet*, 7 Nisan 1935, Yıl:11, Sayı:3911.
- Cumhuriyet*, 9 Birinciteşrin 1935, Yıl:11, Sayı:4096.
- Daver A. (Nakili) “Casuslar Arasında” Tefrika Sıra No:140, Cumhuriyet, 18 Eylül 1934, Yıl:11, Sayı:3725.
- Daver, A. (Nakili) “Casuslar Arasında” Tefrika Sıra No:141, Cumhuriyet, 19 Eylül 1934, Yıl:11, Sayı:3726.

Türkiye – Çekoslovakya Ticari İlişkilerinde Skoda Silah Fabrikası (1923-1939)

Fauroney, Jak, “Çekoslovakya ve Avrupa Muvazenesi”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1938, Yıl:15, Sayı:5041.

Resmi Gazete, 12 Ocak 1928, Sayı:786, s.4621-4624. (Kanun Numarası:1192)

Resmi Gazete, 18 Şubat 1937, Sayı:3537 s.7698. (Kanun no:3124-Kabul tarihi:10 Şubat 1937)

Resmi Gazete, 20 Nisan 1925, Sene:3, Numara:95, s.99. (Kanun Numarası:614)

Resmi Gazete, 5 Ağustos 1931, Sayı:1865, s.727-728. (Kanun No:1887-Kabul tarihi:25 Temmuz 1931)

Resmi Gazete, 6 Nisan 1931 Sayı:1767 s.371-377. (Kanun numarası:1799-Kabul tarihi:26 Mart 1931)

Resmi Gazete, 22 Ocak 1928, sayı:794, s.4662-4667.

Resmi Gazete, 28 Haziran 1938, Sayı:3945, s.10112 (Kanun no:3454-Kabul tarihi:15 Haziran 1938)

Resmi Gazete, 9 Temmuz 1932, Sayı:2145, s.1696-1697.(Kanun no:2051-Kabul Tarihi:30 Haziran 1932)

Resmi Gazete, 9 Temmuz 1932, Sayı:2145, s.1699-1702.(Kanun no:2055-Kabul Tarihi:2 Temmuz 1932)

İnternet Kaynakları

Özpeynirci, E. “111 yıllık tarihi test!”,

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/oto/111-yillik-tarihi-test-40104316>

(Erişim tarihi:25.03.2018)

https://www.gracesguide.co.uk/Skoda_Steel_Works (Erişim tarihi: 2 Nisan 2018)

<http://www.tsplzen.cz/en/historie/> (Erişim tarihi: 2 Nisan 2018)